

УДК 329:323(477)

DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.45.200880>

Іваненко Валентин Васильович, доктор історичних наук, професор,
директор Центру гуманітарних проблем освіти та виховання молоді,
професор кафедри східноєвропейської історії Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара, Україна
e-mail: ivanenko_dnu@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-4731-6702

Кривошеїн Віталій Володимирович, доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри соціології Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара, Україна
e-mail: 1-704@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-3380-7850

УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ПОШУКАХ ПРЕДМЕТНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

З'ясовано, що на сучасному етапі націєтворення проблема предметної визначеності української національної ідеї набуває значної актуальності й потребує осмислення як у суспільстві, так і в науковому співтоваристві. Установлено, що формування української національної ідеї розпочинається паралельно з процесами націєтворення: вже у XVI–XVII ст. робилися перші спроби сформулювати обриси національної ідеї українців, проте активні пошуки формули української національної ідеї належать до XIX ст., а із здобуттям незалежності спостерігається своєрідний Ренесанс української національної ідеї, який відбувався на тлі відродження національних традицій українського народу, досягнення його духовної соборності. Визначено, що в актуальних реаліях українська національна ідея постає як ключова думка щодо розуміння природи нації та перспектив її розвитку, як програма дій на майбутнє, засвоєння і збереження здобутків минулого, його історичних, традиційних інституцій, як науково обґрунтовані, консолідовані, інноваційні та інтеграційні спрямування сучасників у світоглядному, мотиваційно-ціннісному та інших духовно-інформаційних і просторово-часових вимірах, виступає своєрідною метою націєтворення.

Ключові слова: *витоки української національної ідеї, ідеологія, національний ідеал, проєктивний та телеологічний зміст української національної ідеї, національна свідомість, національна ідентичність.*

Постановка проблеми. Українська національна ідея як складний історично зумовлений соціокультурний і політичний феномен пройшла тривалий

період становлення та розвитку, зберігаючи в основному свою сутність, але змінюючи форму, сферу дії, функціональне призначення і глибину вираження. Її призначення полягало й полягає в консолідації нації для найефективнішої реалізації завдань українського націєтворення, сприяє утвердженню власної національної державності, пробудженню національної самосвідомості й гідності, формуванню національної культури й мови, зміцненню економічної незалежності [1, с. 558–576].

Сьогодні, в умовах переходу від індустріального до постіндустріального (інформаційного) типу суспільства, українська національна ідея потребує суттєвої модернізації, адаптації не лише до жорстких реалій суспільства і політичної нації, а й тих цивілізаційних, геополітичних, економічних викликів, з якими стикається Українська держава на початку III тисячоліття ([2]).

За цих умов національна ідея набуває неабиякого політико-правового і практичного значення, стає мірилом ідентифікацій духовності, ціннісної культури нації, окремої особистості, світоглядним забезпеченням способу їх вільного існування. Вона таким чином протистоїть тоталітарним ідеологіям, з їх вульгаризованими орієнтаціями на уніфікацію переконань. Тож не маємо жодного сумніву в тому, що вироблення такої національної ідеї є для України справою надзвичайної ваги та злободенності, оскільки, власне, на її методологічному базисі й мають визначатися ключові орієнтири й цінності розбудови держави в контексті євроінтеграції [3, с. 112].

Подібний підхід близький і іншим дослідникам. Катарина Волчук, приміром, звертає увагу на те, що національна еліта намагається «переформулювати національну ідею як імператив соціоекономічної і технологічної модернізації з орієнтацією на Європу більше, ніж на культурне і лінгвістичне відродження», вона має асоціюватися не з гетьманською булавою, а з комп'ютером [4, р. 688]. Отже, на сучасному етапі націєтворення проблема предметної визначеності української національної ідеї набуває значної актуальності й потребує осмислення як у суспільстві, так і в науковому колі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальненню історичного досвіду українського державотворення крізь призму формування національної ідеї присвячено праці В. Антоновича, О. Апанович, М. Аркаса, Д. Багалія, А. Бolečуха, В. Голобуцького, М. Грушевського, О. Гуржія, Д. Дорошенка, М. Костомарова, І. Крип'якевича, П. Куліша, В. Липинського, Н. Полонської-Василенко, В. Романова, С. Світленка, В. Смолія, В. Степанкова, О. Субтельного, Г. Швидько, Д. Яворницького та ін.

Осмислення процесу становлення та змісту української національної ідеї знайшло відбиття в багатьох публікаціях останніх років, зокрема в працях І. Бичка, В. Бебика, М. Головатого, В. Ребкала, С. Вовканича, С. Гелея, В. Горського, Я. Грицака, Я. Дашкевича, В. Жмиря, М. Жулинського, О. Забужко,

В. Іванішина, Ф. Канака, Ю. Канигіна, Г. Касьянова, А. Карася, В. Кафарського, Ф. Кирилюка, А. Колодій, І. Кресіної, В. Лісового, В. Лизанчука, С. Марчука, І. Макаровського, В. Мороза, Л. Нагорної, М. Поповича, Я. Радевича-Винницького, Ю. Римаренка, М. Розумного, В. Сергійчука, А. Свідзінського, З. Ткачука, М. Томенка, А. Фартушного, А. Черненка, Н. Шип, Л. Шкляра, О. Шморгуна та ін.

Формулювання цілей. Мета дослідження полягає в з'ясуванні предметної визначеності української національної ідеї на сучасному етапі націєтворення. Для її реалізації вирішуються такі завдання: прослідкувати змістовну еволюцію концепту «українська національна ідея», визначити його історичні конотації.

Виклад основного матеріалу. Перші спроби сформулювати українську національну ідею належать до XVI–XVII ст. Вважаємо, наприклад, міркування Григорія Сковороди про «сродну працю» можуть розглядатися як перші обриси національної ідеї українців. Проте активні пошуки національної ідеї розпочалися лише в XIX ст.

На думку Оксани Забужко, філософія української ідеї зароджується у другій половині XIX – на початку XX ст. «на стикові історіософії, етнопсихології, історії філософії, культурології, а почасти й релігійної філософії». Зокрема, у програмі Кирило-Мефодіївського товариства Україна «в потоці історії, у єдності минулого, теперішнього і майбутнього («і мертвих, і живих, і ненароджених») вперше постає як самостійна філософська проблема» [5, с. 11]. Вважається, що в інтелектуальне поле української гуманітаристики поняття «українська ідея» вперше було введено Пантелеймоном Кулішем, який вкладав у нього усвідомлення, розуміння людиною належності до свого народу, його культури й віри. Пізніше цей термін використовували М. Драгоманов, С. Рудницький, інші українські мислителі, але вже в значно ширшому розумінні [6, с. 39].

І дійсно, протягом тривалого часу консолідуючою силою суспільства була релігійна ідея, проте в нових історичних умовах – наприкінці XIX ст. – цю функцію «переїняла національна ідея» [7, с. 132]. Більшість науковців вважає національну ідею як «соціально-політичний, морально-етичний і психологічний феномен народного буття, що згуртовує в державі громадян, представників різних національностей в єдине ціле» [8, с. 20]; як «сукупність ідей, систему поглядів на об'єднання навколо загальної мети, корінних принципів держави, що відображають внутрішні й зовнішні інтереси народу, який у ній проживає, спрямовані на зміцнення державності та подальший її розвиток» [9, с. 71]. На думку Петра Толочка, як державно-політична категорія національна ідея має бути зрозумілою і близькою і для представників титульної нації, і для національних меншин [10]. Отже, національну ідею не можна

зрозуміти без урахування особливих умов життя народу протягом його історії. Вона віддзеркалює глибинний рівень національної свідомості, є всіма формами рефлексії нації (людини) над питаннями сутності національної спільноти та сенсом її існування [11, с. 45].

Зародження української національної ідеї сягає своїм корінням у княжу добу – існування Київської Русі, Галицько-Волинського князівства і Великого князівства Литовського. У цей час склалася українська народність, сформувалася українська мова. Духовним стрижнем нової етнокультурної спільноти виявилось православ'я. Багаторічна боротьба проти золотоординських ханів, польської, угорської, литовської колонізації українських земель була неабияким спонукальним мотивом до формування в українців місцевого патріотизму, готовності захищати свою Батьківщину, обстоювати її незалежність, тобто тих морально-патріотичних чеснот, які є органічною складовою національної ідеї.

Продовження творення національної ідеї відбувалося в козацько-гетьманські часи (XVI–XVIII століття) – у добу заснування Запорозької Січі, Держави Богдана Хмельницького, Гетьманщини. Ці державотворчі процеси істотно позначилися на формуванні української козацької ідентичності, утвердженні національної окремішності українців, закріпленні в їхній самосвідомості вивольних та демократичних ідеалів.

На кінець XVIII – першу половину XIX ст. припадає період втрати національної державності. У цей час викристалізовується прагнення українців скористатися правом кожного народу на самостійний державний, культурний та економічний розвиток, обґрунтовуються законні підстави русів-українців боротися проти будь-яких іноземних поневолювачів за свою незалежність.

Із середини XIX ст. розпочалося наукове осмислення української національної ідеї – до цього процесу долучилися філософи, історики, філологи, етнологи, письменники (І. Котляревський, М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко), а також громадські об'єднання (Кирило-Мефодіївське товариство).

Остання чверть XIX – початок XX ст. ознаменувалися появою праць, у них зроблені спроби з'єднати українську національну і державницьку ідеї. І сталося це переважно завдяки діяльності істориків та просвітників В. Антоновича, М. Грушевського, представників Київської історичної школи документалістів, Наукового товариства ім. Тараса Шевченка, наукової школи істориків у Львові, Українського наукового товариства в Києві, письменників і громадських діячів М. Драгоманова, Б. Грінченка, І. Франка, Лесі Українки, Д. Донцова та ін. [12, с. 166–170]. У цей період намагалося українство реалізувати свою національну ідею через діяльність Української народної ради, Союзу визволення України, легіонів Січових стрільців, українських політичних партій і громадських об'єднань. Своєрідний апогей певних кроків щодо втілення

державницької компоненти національної ідеї та відновлення національної державності України, її незалежності та соборності припадає на часи Української революції 1917–1924 рр.

За інерцією революційних подій у 20-ті – на початку 30-х рр. XX ст. продовжився пошук обрисів української національної ідеї як на території материкової України, так і в українській діаспорі. Проте вже із середини 1930-х рр. відчувається стагнація у відродженні та розвитку української національної ідеї.

Наприкінці 1980-х рр. в умовах глибокої системної кризи й наростання відцентрованих процесів у Радянському Союзі розгорнувся інтенсивний рух за реальну суверенізацію і відновлення державної незалежності України, з відродженням національних традицій українського народу, досягненням його духовної соборності.

Ураховуючи етимологічну близькість, часто національну ідею ототожнюють з ідеологією або національним ідеалом.

У першому значенні національна ідея розуміється як «комплекс основоположних морально-етичних ідей, які тривалий час займають центральне місце в історії народу і слугують для максимально тривалого збереження ідеологічної самобутності такого народу» [13, с. 11]. Різні ідеології акцентують свою увагу на різних аспектах: у націоналізмі національна ідея спрямована на розбудову нації з огляду на етатистські (державницькі) та етнокультурні пріоритети, у лібералізмі – на свободу людини, у соціал-демократії – на соціально-класову гармонізацію, у неоконсерватизмі – на поєднання цінностей націоналізму й лібералізму, а в лібертаризмі – на індивідуальну свободу та мінімізацію розміру державного апарату [14, с. 110–111, 154, 182–183, 266–267]. Тобто національна ідея як квінтесенція політичних ідеологій має такі виміри: цивілізаційний, суть якого полягає у визначенні цивілізаційної мети – набуття рис відповідної цивілізації (західної, слов'яно-православної, східноазійської, мусульманської, латиноамериканської тощо); геополітичний – утвердження пріоритетів щодо геополітичного статусу, стратегічного партнерства, глобальної та регіональної інтеграції; політичний – моделі політичного управління; економічний – моделі національної економіки, культурний – моделі національної освіти та науки, механізму формування культурних цінностей, норм та стандартів поведінки [15, с. 312].

У другому значенні національна ідея орієнтується на національний ідеал, який прийнято визначати як «сукупність уявлень того чи іншого народу про найдосконалішу модель свого національно-соціального устрою, яка найповніше відповідає його традиційно-психологічним установкам і забезпечує подальший розвиток» [16, с. 108]. Національна ідея уособлює певний суспільно-політичний ідеал нації. У ній закладено найдосконалішу модель націо-

нально-державного устрою [17, с. 8–9]. Національний ідеал має інтегративний характер і спрямовується на позитивний результат. Національна ідея в поєднанні із загальнолюдськими цінностями й ідеалами стає чинником національної консолідації на державотворчій основі, сприяє формуванню національної єдності в процесі досягнення закладених у ній цілей і цінностей, що поділяються усіма або більшістю членів спільноти. Вона включає в себе прагнення до оптимального самовлаштування нації, організації господарського, політичного, духовного, культурного життя народу у формах, саме йому притаманних [6, с. 37].

Також національними ідеями можуть бути певні концепції релігійного, міфологічного, історико-культурного характеру. Вони включають у себе духовні, релігійні та моральні цінності, спосіб життя, національний менталітет тощо. «Ми говоримо про національну ідею, – зазначає М. Бубер, – коли будьякий народ помічає свою єдність, свій внутрішній зв'язок, свій історичний характер, свої традиції, своє становлення і розвиток, свою долю і призначення, робить їх предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі» [18, с. 259]. Отже, національна ідея є передусім чітко сформульованою метою, до якої прагне нація. Заперечення реальності існування національної ідеї є запереченням національного розвитку та й самої нації як суб'єкта історичного процесу.

Протягом часу національні ідеї можуть набувати нових, насамперед духовних, моральних, гуманістичних складників, які надають політиці та політичній діяльності творчої, консолідуючої спрямованості. При цьому національна ідея має бути позитивною, її функціями є легалізація політичної еліти, сприяння самовизначенню нації, створення перспективного образу майбутнього [19, с. 147]. Як приклади національних ідей можна навести такі концепти: «союз вільних людей» (Швейцарська конфедерація), «людина, яка зробила себе сама» (self-mademan) (США), «Москва – третій Рим» (Російська імперія), принципи «трьох іудейських царів» (Ізраїль).

Національну ідею часто ототожнюють із тим стрижнем, «навколо якого була б сконцентрована вся гама національних домінант – національні інтереси, державність, патріотизм, демократія, справедливість, віротерпимість тощо» [20, с. 278]. В ідеалі національна ідея містить в узагальненому вигляді відповіді на запитання: заради чого живе нація, яким ціннісним орієнтиром віддає перевагу, як реалізує свій творчий потенціал в оточенні інших спільнот [21, с. 197]? Тобто національна ідея – це не лише програма дій на завтра, завоювання і збереження набутків минулого, його історичних, традиційних інституцій, а й науково обґрунтовані, сконсолідовані, інноваційні та інтеграційні спрямування сучасників у світоглядному, мотиваційно-ціннісному та інших духовно-інформаційних і просторово-часових вимірах [22, с. 209–210].

Стосовно праксеологічної спрямованості національної ідеї сформувалося дві протилежні точки зору. Одні дослідники, наприклад, Михайло Степико [23, с. 199], вважають, що національна ідея є лише метафора, яка не має критеріїв власної життєдіяльності та не може бути виражена в поняттях «істина», «помилка», тому національна ідея може виконувати лише онтологічну функцію й аж ніяк не слугувати діяльнісно-практичною парадигмою. Інші, приміром, Микола Михальченко ([24]), розглядають національну ідею як важливу регуляторну силу загальнодержавного та регіонального масштабу, основу ідеології розбудови держави. У зв'язку з цим В. Трачук звертає увагу на проєктивне призначення національної ідеї, яка у своєму загальному вигляді відбиває головний національний інтерес і задає розвитку країни оптимальний напрямок у сьогоденні та на майбутнє, що робить її доволі складним синтезним утворенням. Проте вона може існувати і в простіших формах – етнічній, політичній, культурній тощо. Але в будь-якому разі національна ідея є проєктом суспільного розвитку, спробою не лише зберегти усе те корисне, що було надбано, а й зробити суспільство кращим, досконалішим, ніж воно є, модернізувати його [25, с. 155]. Такої ж позиції дотримується і Юрій Калиновський, який стверджує, що національна ідея становить проєкт розвитку саме політичної нації як поліетнічної спільноти, а її функціонування ґрунтується на демократичних принципах, культурному плюралізмі, захисті національних інтересів у різноманітних сферах [26, с. 98].

Виокремлюють і телеологічний аспект національної ідеї, вважаючи її своєрідною метою, без якої народ перетворюється на аморфну масу людей, що проживають на певній території. Так, П. Ситник і А. Дербак називають національну ідею «стратегічною метою національного прогресу, породженням і виразником національної самосвідомості». У цьому визначенні розкриваються дві важливі складові національної ідеї: як «форма ментального осягання нацією свого характерного психологічно-культурного змісту, тобто характерних темпераменту, здібностей, нахилів, звичок, звичаїв, відношення до космосу, у тому числі до землі, на якій живе, до інших народів і націй», яку згадані автори віднесли до поняття «національна самосвідомість»; як «форма ментального осягання корінних цінностей свого існування і цілей своєї діяльності, які із останніх випливають», тим самим національна ідея віддзеркалює «стратегічну мету національного прогресу» [27, с. 146]. Такої ж позиції дотримується і В. Карлова, яка зазначає, що «національна ідея є передусім чітко сформульованою метою, до якої прагне нація. Заперечення реальності існування національної ідеї є запереченням національного розвитку та й самої нації як суб'єкта історичного процесу» [28, с. 22]. По суті, національна ідея – це форма сприйняття глибинної сутності народу, в якій відображена мета, сенс та фундаментальні принципи його існування. Характерні

особливості такої ідеї визначаються менталітетом народу, ступенем розвитку його духовної та матеріальної культури, статусом на міжнародній арені й завданнями, які стоять перед ним [29, с. 119].

Інколи національну ідею намагаються інтерпретувати як мегакатегорію, що вбирає цілий комплекс націєтвірних концептів. Федір Канак навіть стверджує, що національна ідея має три шари («поверхи»): «національну свідомість»; «рефлексію над соціальною свідомістю»; «вольову мотиваційно-творчу основу». При цьому національна свідомість, продовжує вчений, охоплює інтерсуб'єктивний рівень: народ «помічає свою окремішність, єдність, свої традиції, історію, долю і призначення» [30, с. 17].

На багаторівневість національної ідеї звертає увагу Лариса Нагорна. На її думку, поняття «національна ідея» є поліморфним, оскільки ним об'єднуються різні і навіть протилежно спрямовані феномени. Буденна свідомість вкладає в це поняття переважно відчуття спільності історичної долі, а також прямої залежності долі окремої особи від нації й держави, які вона вважає своїми. На цьому побутовому рівні національна ідея – це той ідеал суспільства, який вимальовується в суспільній свідомості нації та відбиває узагальнене (часто інстинктивне, підсвідоме) уявлення про її місце в навколишньому світі. Політизована свідомість убачає в національній ідеї насамперед систему символів і вольовий імпульс, що є духовною основою національних рухів та національної самоідентифікації, стрижень національної ідеології, політичний проект майбутнього нації. Це другий, політичний рівень існування національної ідеї. На третьому рівні узагальнення – теоретичному – вона здебільшого має вигляд вихідної світоглядно-методологічної позиції в концепціях державотворення, національного інтересу, національної безпеки тощо. І, нарешті, на четвертому, пізнавальному рівні – це гносеологічна конструкція, що відбиває погляди визначних представників суспільної думки на процеси націєстановлення, державотворення, на місце і роль націоналізму [31, с. 21–22].

Ураховуючи, що національна ідея похідна від національної свідомості/самосвідомості, деякі автори намагаються ототожнити національну ідею з національною ідентичністю. Приміром, Л. Нагорна вважає, що національна ідея виступає як форма раціонального або напівусвідомленого осягнення національної ідентичності [31, с. 20].

Для того щоб з'ясувати змістове наповнення понятійного конструкту національної ідеї, доцільно звернутися до визначення змісту його складників – ідеї та нації.

Ідею прийнято розуміти як: 1) поняття, уявлення, що відбивають дійсність у свідомості людини та виражають ставлення її до навколишнього світу; 2) основний принцип світогляду; переконання [32, с. 11]. У філософії під ідеєю розуміють форму мисленнєвого сприйняття явищ, яка охоплює усві-

домлення мети і проєкції подальшого пізнання та дії [33, с. 201]. Тобто будь-яка ідея спрямована на перетворення дійсності. На відміну від поняття, яке відбиває сутнісні ознаки того чи іншого предмета, ідея містить модель майбутнього й засоби її реалізації [15, с. 310–311].

Відповідно, націю прийнято розуміти як історичну спільність людей, яка складається у ході формування спільності їхньої території, економічних зв'язків, літературної мови, деяких особливостей культури й характеру, що становлять її ознаки [34, с. 47]. Існує дві лінії витлумачення нації: 1) певна територіальна політична спільнота, яка асоціюється з поняттями «державна», «громадянство»; 2) певна мовно-культурна спільнота, що набуває яскраво вираженої етнічної забарвленості [35, с. 418–420].

Таким чином, національна ідея, враховуючи етимологію складників цього конструкту, постає як ключова думка щодо розуміння природи нації та перспектив її розвитку.

Національна ідея – це рухливе, динамічне явище, що відбиває загальний інтерес, загальні потреби нації та уявлення представників нації про той комплекс засобів, який потрібний для її прогресивного та сталого розвитку [36, с. 244–245]. При найближчому розгляді виявляється, що таким засобом на-самперед є ефективна соціально-економічна управлінська система, яка базується на таких соціальних підсистемах, як політична, економічна, правова, моральна. Світоглядні основи такої системи концептуалізуються через визначення пріоритетних національних цінностей та інтересів.

Висновки. На сучасному етапі націєтворення проблема предметної визначеності української національної ідеї набуває значної актуальності й потребує осмислення як у суспільстві, так і в науковому колі. Формування української національної ідеї розпочинається паралельно з процесами націєтворення: вже у XVI–XVII ст. робилися перші спроби сформулювати обриси національної ідеї українців, проте активні пошуки формули української національної ідеї належать до XIX ст., а її втілення в практику державного будівництва пов'язане з діяльністю Української народної ради, Союзу визволення України, легіонів Січових стрільців, українських політичних партій і громадських об'єднань першої чверті XX ст., особливо в роки Української революції. Із здобуттям незалежності спостерігається своєрідний Ренесанс української національної ідеї, який відбувався на тлі відродження національних традицій українського народу, досягнення його духовної соборності. Сьогодні національна ідея, враховуючи етимологію складників цього конструкту, постає як ключова думка щодо розуміння природи нації та перспектив її розвитку. У цьому сенсі українська національна ідея є не лише програмою дій на майбутнє, засвоєння і збереження здобутків минулого, його історичних, традиційних інституцій, а й науково обґрунтовані, сконсолідовані, інноваційні та інтеграційні

спрямування сучасників у світоглядному, мотиваційно-ціннісному та інших духовно-інформаційних і просторово-часових вимірах. Українська національна ідея містить і телеологічний аспект, оскільки є своєрідною метою націєтворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2019. 744 с.
2. Кривошеїн В. В., Іваненко В. В. Українська національна ідея в добу постіндустріального (інформаційного) суспільства. *Грані*. 2019. Т. 22, № 9–10. С. 5–14.
3. Морарь М. В. Національна ідея як чинник консолідації українського суспільства. *Грані*. 2014. № 6 (112). С. 108–113.
4. Wolczuk K. History, Europe and the national idea: the «official» narrative of national identity in Ukraine. *Nationalities Papers*. 2000. Vol. 28, № 4. P. 671–694.
5. Забужко О. Філософія української ідентичності та європейський контекст: франківський період. Київ: Факт, 2006. 154 с.
6. Медвідь Ф. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів. *Політичний менеджмент*. 2005. № 1. С. 35–43.
7. Ребет Л. Теорія нації. Львів: Державність, 1997. 190 с.
8. Багмет М. Формування національної ідеї – важливий напрям державотворчого процесу в Україні. *Наукові праці [Чорноморського державного університету ім. П. Могили]. Серія: Політичні науки*. 2000. Т. 12. С. 19–22.
9. Корнієнко В. Політичний ідеал як відбиток соціальних відносин в Україні. *Політологічний вісник*. 2001. № 9. С. 63–72.
10. Толочко П. Имеет ли Украина национальную идею? *Киевские новости*. 1995. 18 октября.
11. Медвідь Ф. Микола Міхновський як речник української національної ідеї. *Мандрівець: Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія»*. 2001. № 3–4 (32–33). С. 45–46.
12. Денісенко В. М., Бліхар В. С., Требін М. П., Угрин Л. Я. та ін. Теорія політики: підручник. Львів: Ліга-Прес, 2015. 668 с.
13. Вітюк Д. Л. Єдина державна (національна) ідея як основа єдності України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 1–2 (10–11). С. 9–15.
14. Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник / [Л. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів: Новий Світ-2000, 2015. 396 с.
15. Рутар С. М. Яка національна ідея потрібна Україні? *Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки*. 2013. Вип. 11. С. 310–315.
16. Мала енциклопедія етнодержавознавства / [кер. ред. кол. Ю. І. Римаренко]. Київ: Довіра; Генеза, 1996. 942 с.

17. Латигіна Н. А. Українська національна ідея: українські реалії. *Історико-політичні студії*. 2013. № 1. С. 5–10.
18. Бубер М. Народ и его земля. *Избранные произведения* / пер. с нем. Н. Бартман и др.; ред. Н. Праг. Иерусалим: Б-ка «Алия», 1979. С. 257–345.
19. Ярош О. М. Політичний ідеал і національна ідея в Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип. 17. С. 146–148.
20. Волошина Н. А. Співвідношення понять «національна ідея» та «патріотизм суспільства». *Гілея: науковий вісник*. 2009. Вип. 23. С. 271–279.
21. Вауліна Ф. В. Національна ідея України: комплексний вимір. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2010. № 885, вип. 16. С. 196–201.
22. Луцків О. М., Попадинець Н. М. Українська національна ідея як духовно-інтелектуальний код соборності народу: етнічний, інтеграційний та цивілізаційний вектори. *Регіональна економіка*. 2011. № 3. С. 209–211.
23. Степико М. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз). Київ: Т-во «Знання», 1998. 251 с.
24. Михальченко М. Національна ідея як регулятивна сила в загальнонаціональному та регіональному масштабах. *Регіональні версії української національної ідеї: стільне та відмінне: зб. статей*. Київ, 2005. С. 9–35.
25. Трачук В. Українська національна ідея як модернізаційний проєкт. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. праць*. 2007. Вип. 19. С. 154–159.
26. Калиновський Ю. Ю. Національна ідея як ціннісна детермінанта державотворчого процесу в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія. 2016. № 1 (28). С. 98–105.
27. Ситник П. К., Дербак А. П. Духовні засади та механізм формування національної самосвідомості. *Стратегічна панорама*. 1999. № 3. С. 146–154.
28. Карлова В. Національна ідея сучасної України: проблеми та перспективи формування. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2010. № 3. С. 21–29.
29. Пухкал О. Г. Національна ідея як важливий чинник розвитку громадянського суспільства в Україні. *Економіка та держава*. 2013. № 2. С. 118–121.
30. Канак Ф. Національна ідея: поняття й принципи. *Розбудова держави*. 1994. № 11. С. 16–23.
31. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі. *Політичний менеджмент*. 2003. № 2. С. 14–30.
32. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 4 (І-М). Київ: Наук. думка, 1973. 840 с.
33. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичев и др. Москва: Сов. энциклопедия, 1983. 839 с.
34. Дузь-Крытченко О. П., Лисицин Е. М. Українська національна ідея: якою їй бути? *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національно-*

го університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2014. № 3 (52). С. 45–49.

35. Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації / за наук. ред. д-ра політ. н. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. Львів: Новий Світ-2000, 2014. 779 с.
36. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [Л. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2015. 492 с.

REFERENCES

1. Trebin, M. P. (Ed.) (2019). *Polityko-pravova mentalnist ukraïnskoho sotsiumu v umovakh yevropeiskoi intehratsii : monohrafiia* (Political and legal mentality of the Ukrainian society in the conditions of European integration: a monograph) / O. O. Bezruk, V. S. Blikhar, L. M. Herasina ta in. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
2. Kryvoshein, V. V. & Ivanenko, V. V. (2019). *Ukraïnska natsionalna ideia v dobu postindustrialnoho (informatsiinoho) suspilstva* (Ukrainian national idea in the post-industrial (information) society). *Hrani Facets*, 22(9-10), 5–14 [in Ukrainian].
3. Morar, M. V. (2014). *Natsionalna idcia yak chynnyk konsolidatsii ukraïnskoho suspilstva* (The national idea as a factor in the consolidation of Ukrainian society). *Hrani Facets*, 6(112), 108–113 [in Ukrainian].
4. Wolczuk, K. (2000). *History, Europe and the national idea: the «official» narrative of national identity in Ukraine*. *Nationalities Papers*, 28(4), 671–694.
5. Zabuzhko, O. (2006). *Filosofii ukraïnskoi idei ta yevropeyskyi kontekst: frankivskyi period* (Philosophy of the Ukrainian Idea and the European Context: The Franko' Period). Kyiv: Fakt [in Ukrainian].
6. Medvid, F. (2005). *Ukraïnska natsionalna ideia yak determinanta derzhavotvorchykh protsesiv* (The Ukrainian national idea as a determinant of state-building processes). *Politychnyi menedzhment Political management*, 1, 35–43 [in Ukrainian].
7. Rebet, L. (1997). *Teoriia natsii* (Nation theory). Lviv: Derzhavnist [in Ukrainian].
8. Bahmet, M. (2000). *Formuvannia natsionalnoi idei – vazhlyvyi napriam derzhavotvorchoho protsesu v Ukraini* (Forming a national idea is an important direction of the state-making process in Ukraine). *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnogo universytetu im. P. Mohyly]. Ser.: Politychni nauky – Scientific works [P. Mohyla Black Sea State University]. Ser.: Political Science*, 12, 19–22 [in Ukrainian].
9. Korniienko, V. (2001). *Politychnyi ideal yak vidbytok sotsialnykh vidnosyn v Ukraini* (The political ideal as a reflection of social relations in Ukraine). *Politolohichnyi visnyk – Political Science Bulletin*, 9, 63–72 [in Ukrainian].
10. Tolochko, P. (1995). *Imeet li Ukraina nacional'nuju ideju* (Does Ukraine have a national idea)? *Kievskie novosti – Kiev news*, October 18 [in Russian].
11. Medvid, F. (2001). *Mykola Mikhnovskyi yak rechnyk ukraïnskoi natsionalnoi idei* (Mykola Mikhnovsky as a spokesman for the Ukrainian national idea). *Mandrivets:*

- Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska Akademiia» – Traveler: Scientific notes of the National University of Kyiv-Mohyla Academy, 3-4 (32–33), 45–46 [in Ukrainian].*
12. Denisenko, V. M., Blikhar, V. S., Trobin, M. P., Uhryn, L. Ya. and others (2015). *Teoriia polityky* (Policy theory): pidruchnyk. Lviv: Liha-Pres [in Ukrainian].
  13. Vitiuk, D. L. (2018). Yedyna derzhavna (natsionalna) ideia yak osnova yednosti Ukrainy (The single state (national) idea as the basis of the unity of Ukraine). *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka) – International Legal Bulletin: Current Issues in Theory (Theory and Practice), 1-2(10-11), 9–15 [in Ukrainian].*
  14. Khoma, N. M. (Ed.) (2015). *Suchasna politychna leksyka* (Modern political vocabulary): entsykloped. slovnyk-dovidnyk / [I. Ya. Vdovychyn, L. Ya. Uhryn, H. V. Shypunov ta in.]. Lviv: Novyi Svit-2000 [in Ukrainian].
  15. Rutar, S. M. (2013). Yaka natsionalna idcia potribna Ukraini (What national idea does Ukraine need)? *Visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii. Serii: Humanitarni nauky – Bulletin of the Lviv Commercial Academy. Series: Humanities, 11, 310–315 [in Ukrainian].*
  16. Rymarenko, Yu.I. (Ed.) (1996). *Mala entsyklopediia etnoderzhavoznavstva* (Small Encyclopedia of Ethnic Studies). Kyiv: Dovira; Heneza [in Ukrainian].
  17. Latyhina, N. A. (2013). Ukrainaska natsionalna idcia: ukraïnski realii (Ukrainian national idea: Ukrainian realities). *Istoryko-politychni studii – Historical and political studies, 1, 5–10 [in Ukrainian].*
  18. Buber, M. (1979). Narod i ego zemlja (The people and their land). *Izbrannye proizvedeniia* (Selected works) / Per. s nem. N. Bartman i dr.; Red. N. Prat. Ierusalim: B-ka «Alia», 257–345 [in Russian].
  19. Yarosh, O. M. (2017). Politychnyi ideal i natsionalna ideia v Ukraini (Political ideal and national idea in Ukraine). *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii – Actual problems of philosophy and sociology, 17, 146–148 [in Ukrainian].*
  20. Voloshyna, N. A. (2009). Spivvidnoshennia poniat «natsionalna ideia» ta «patriotyzm suspilstva» (The relation between the concepts «national idea» and «patriotism of society»). *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: a scientific bulletin, 23, 271–279 [in Ukrainian].*
  21. Vaulina, F. V. (2010). Natsionalna ideia Ukrainy: kompleksnyi vymir (The National Idea of Ukraine: A Comprehensive Dimension). *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Pytannia politologii – Bulletin of the V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Questions of political science, 885(16), 196–201 [in Ukrainian].*
  22. Lutsiv, O. M. & Popadynets, N. M. (2011). Ukrainaska natsionalna idcia yak dukhovno-intelektualnyi kod sobornosti narodu: etnichnyi, intehtratsiinyi ta tsyvilizatsiinyi vektory (Ukrainian national idea as a spiritual and intellectual code of the unity of the people: ethnic, integration and civilization vectors). *Rehionalna ekonomika – Regional economy, 3, 209–211 [in Ukrainian].*

23. Stepyko, M. (1998). *Buttia etnosu: vytoky, suchasnist, perspektyvy (filosofsko-metodolohichniy analiz)* (Being an ethnic group: origins, modernity, prospects (philosophical and methodological analysis)). Kyiv: T-vo «Znannia» [in Ukrainian].
24. Mykhalchenko, M. (2005). *Natsionalna ideia yak rehuliatyvna syła v zahalnonatsionalnomu ta rehionalnomu mashtabakh* (The national idea as a regulatory force on a national and regional scale). *Rehionalni versii ukrainskoi natsionalnoi idei: spilne ta vidminne: zb. statei* – Regional versions of the Ukrainian national idea: common and different: coll. articles. Kyiv, 9–35 [in Ukrainian].
25. Trachuk, V. (2007). *Ukrainska natsionalna ideia yak modernizatsiinyi proekt* (Ukrainian national idea as a modernization project). *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku: zb. nauk. prats – Ukrainian National Idea: Realities and Prospects for Development: Collection of Scientific Papers. 19*, 154–159 [in Ukrainian].
26. Kalynovskyi, Yu. Yu. (2016). *Natsionalna ideia yak tsinnisna determinanta derzhavotvorchoho protsesu v Ukraini* (The national idea as a value determinant of the state-making process in Ukraine). *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Seriya: Filosofiia – Bulletin of the National University «Yaroslav Mudryi Law Academy of Ukraine». Series: Philosophy. 1(28)*, 98–105 [in Ukrainian].
27. Sytnyk, P. K. & Derbak, A. P. (1999). *Dukhovni zasady ta mekhanizm formuvannia natsionalnoi samosvidomosti* (Spiritual foundations and mechanism of formation of national consciousness). *Stratehichna panorama – Strategic panorama, 3*, 146–154 [in Ukrainian].
28. Karlova, V. (2010). *Natsionalna ideia suchasnoi Ukrainy: problemy ta perspektyvy formuvannia* (The national idea of modern Ukraine: problems and prospects for formation). *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Herald of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine. 3*, 21–29 [in Ukrainian].
29. Pukhkal, O. H. (2013). *Natsionalna ideia yak vazhlyvyi chynnyk rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini* (The national idea as an important factor in the development of civil society in Ukraine). *Ekonomika ta derzhava – Economy and the State, 2*, 118–121 [in Ukrainian].
30. Kanak, F. (1994). *Natsionalna ideia: poniattia y pryntsypy* (The national idea: concepts and principles). *Rozbudova derzhavy – State building. 11*, 16–23 [in Ukrainian].
31. Nahorna, L. (2003). *Poniattia «natsionalna identychnist» i «natsionalna ideia» v ukrainskomu terminolohichnomu prostori* (Concepts of 'national identity' and 'national idea' in the Ukrainian terminological space). *Politychnyi menedzhment – Political management, 2*, 14–30 [in Ukrainian].
32. *Slovnyk ukrainskoi movy* (Dictionary of the Ukrainian language) (1973): v 11 t. / redkol.: I. K. Bilodid (holova) ta in. Vol. 4 (I–M). Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
33. Il'ichev, L. F. (Ed.) (1983). *Filosofskij jenciklopedicheskij slovar'* (Philosophical Encyclopedic Dictionary). Moskva: Sov. Jenciklopedija [in Russian].
34. Duz-Kriatchenko, O. P. & Lysytsyn, E. M. (2014). *Ukrainska natsionalna ideia: yakoiu yii buty* (Ukrainian national idea: what should it be like)? *Zbirnyk naukovykh prats*

Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho – Collection of scientific papers of the Center for Military-Strategic Studies of Ivan Chernyakhovsky National University of Defense of Ukraine, 3(52), 45–49 [in Ukrainian].

35. Khoma, N. M. (Ed.) (2014). *Politolohiia: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk dlia studentiv VNZ I–IV rivniv akredytatsii* (Political Science: An Encyclopedic Educational Dictionary-Handbook for Students of Higher Educational Institutions of I–IV Accreditation Levels) / [V. M. Denysenko, O. M. Sorba, L. Ya. Uhryn ta in.]. Lviv: «Novyi Svit-2000» [in Ukrainian].
36. Khoma, N. M. (Ed.) (2015). *Novitnia politychna leksyka (neolohizmy, okazionalizmy ta inshi novotvory)* (The latest political vocabulary (neologisms, occasionalism and other innovations)) / [I. Ya. Vdovychyn, L. Ya. Uhryn, H. V. Shypunov ta in.]. Lviv: Novyi Svit-2000 [in Ukrainian].

Иваненко Валентин Васильевич, доктор исторических наук, профессор, директор Центра гуманитарных проблем образования и воспитания молодежи, профессор кафедры восточноевропейской истории Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, Украина

Кривошеин Виталий Владимирович, доктор политических наук, профессор, заведующий кафедрой социологии Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, Украина

УКРАИНСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ В ПОИСКАХ ПРЕДМЕТНОЙ ОПРЕДЕЛЕННОСТИ

Установлено, что на современном этапе нациеобразования проблема предметной определенности украинской национальной идеи приобретает большую актуальность и требует осмысления как в обществе, так и в научном сообществе. Установлено, что формирование украинской национальной идеи начинается параллельно с процессами нациеобразования: уже в XVI–XVII веках делались первые попытки сформулировать очертания национальной идеи украинцев, однако поиски формулы украинской национальной идеи относятся к XIX в., а с обретением независимости наблюдается своеобразный Ренессанс украинской национальной идеи, происходивший на фоне возрождения национальных традиций украинского народа, достижения его духовной соборности. Определено, что в актуальных реалиях украинская национальная идея выступает как ключевая мысль в понимании природы нации и перспектив ее развития, как программа действий на будущее, усвоения и сохранения достижений прошлого, его исторических, традиционных институтов, как научно обоснованные, консолидированные, инновационные и интеграционные направления современников в мировоззренческом, мотивационно-ценностном и других духовно-

информационных и пространственно-временных измерениях, выступает своеобразной целью нации.

Ключевые слова: истоки украинской национальной идеи, идеология, национальный идеал, проективный и телеологический смысл украинской национальной идеи, национальное сознание, национальная идентичность.

Ivanenko Valentyn Vasylovych, Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Center for Humanitarian Issues of Education and Upbringing of Youth, Professor of the Department of East European History of Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

Kryvoshein Vitaly Volodymyrovych, Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Sociology of Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

UKRAINIAN NATIONAL IDEA IN SEARCH FOR SUBJECT DETERMINATION

Problem setting. *At the present stage of the nation, the problem of subject determination of the Ukrainian national idea becomes more urgent and requires understanding both in society and in the scientific community.*

Recent research and publications analysis. *The problems of research of the Ukrainian national idea are mainly focused on generalizing the historical experience of the Ukrainian state-building through the prism of forming the national idea and understanding the process of formation and content of the Ukrainian national idea.*

Paper objective. *The purpose of the study is to clarify the substantive certainty of the Ukrainian national idea at the present stage of nationalization. The following tasks are solved for its realization: to follow the meaningful evolution of the concept «Ukrainian national idea», to define its historical connotations.*

Paper main body. *It is found that the formation of the Ukrainian national idea begins in parallel with the processes of nationalization – already in the 16–17 centuries. The first attempts were made to formulate the outline of the national idea of the Ukrainians, however, the active search for the formula of the Ukrainian national idea dates back to the 19 century, public associations of the first quarter of the twentieth century, especially during the Ukrainian Revolution. It is proved that with the gaining of independence there is a kind of Renaissance of the Ukrainian national idea, which took place against the background of the revival of national traditions of the Ukrainian people, the achievement of its spiritual unity. It has been found out that the national idea is a moving, dynamic phenomenon that reflects the common interest, the common needs of the nation and the representation of the nation's representatives about the complex of means necessary for its progressive and sustainable development. Such means are an effective socio-economic management system*

based on political, economic, legal, moral subsystems. The worldviews of such a system are conceptualized through the identification of priority national values and interests.

Conclusions of the research. It is determined that in the current realities the Ukrainian national idea emerges as a key opinion on understanding the nature of the nation and its prospects, as a program of actions for the future, assimilation and preservation of the achievements of the past, its historical, traditional institutions, as scientifically grounded, consolidated, innovative and integration directions contemporaries in worldview, motivational and other spiritual and informational and temporal dimensions. It is emphasized that the Ukrainian national idea also contains a teleological aspect, since it serves as a kind of purpose for nationalization.

Keywords: origins of Ukrainian national idea, ideology, national ideal, projective and teleological content of Ukrainian national idea, national consciousness, national identity.

